

Жижома О. О.

Приазовський державний технічний університет

СЕМАНТИЧНА ТА СЛОВОТВІРНА ПРИРОДА ПРИЗВИЩ (НА МАТЕРІАЛІ АНТРОПОНІМІЇ УКРАЇНСЬКИХ СІЛ ПРИАЗОВ'Я)

Статтю присвячено аналізу прізвищ українських сіл Приазов'я. Розглянуто основні шляхи походження прізвищ жителів окреслених населених пунктів з урахуванням особливостей заселення місцевого регіону.

Студіювання цього питання дало можливість охарактеризувати антропоніми із семантико-словотвірної сторони, на підставі чого було зроблено висновок про найхарактерніші риси українських у прізвищ, які концентрують у собі не лише лінгвістичну, але й історичну інформацію, допомагають уявити ті реалії, коли формувалася прізвищева назва, що лягла в основу остаточного варіанта прізвища.

Узагальнено підходи до лінгвістичного аналізу прізвищ і розглянуто прізвища як соціокультурний феномен. Звернено окрему увагу на лексичну базу прізвищ та здійснено їх лексико-семантичний аналіз, з'ясовано роль різних класів онімної та апелятивної лексики у формуванні прізвищ. Проаналізовано структуру й словотвірні моделі прізвищ зі встановленням продуктивності прізвищевих суфіксів, зокрема визначено ті форманти, за допомогою яких були утворені місцеві антропоніми. Подано семантику іменникових утворень з характерними для українського антропонімікону формантами у сфері загальних назв, а також їх поступовий перехід до розряду патронімів.

Звернено увагу на процес формування прізвищ на основі онімної та апелятивної лексики, зокрема виокремлено групи антропонімів на основі врахування їх твірної бази. Проведене дослідження дало змогу виокремити три групи найуживаніших антропонімів. Найбільша група прізвищ представлена похідними від власних імен, що визначає роль церковно-християнських та давньослов'янських автохтонних імен, їх структурних типів у творенні прізвищ. Не менш популярними є відапелятивні прізвища, що вказували на професію або соціальну належність їх носіїв, або прізвища, які об'єктивно констатували чи були метафоричним натяком на зовнішні особливості людини.

Підкреслено потребу дослідження етимології прізвищ і прізвищевих назв цієї території для виявлення тенденцій формування українських антропонімів загалом.

Ключові слова: антропоніми, прізвище, апелятив, походження антропоніма, словотвірний афікс, семантика.

Постановка проблеми. Власні особові назви у житті будь-якого народу відіграють особливо важливу роль, їх вивчення дає змогу з'ясувати зв'язок мови та історії народу. Антропоніміка рідного краю – це невичерпне й багате джерело відтворення історико-культурної спадщини етносу, що допомагає окреслити його характерні індивідуальні риси. Вивчення історії рідного краю і становлення прізвищ вимагає всебічного їх комплексного аналізу, з'ясування структурно-словотвірних особливостей, а також семантичної природи як підґрунтя їх виникнення, виявлення ментальних рис українців, відбитих в антропоосновах (особливо відапелятивних).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що питання дослідження українських прізвищ весь час повертає до себе

увагу відомих українських мовознавців, зокрема С. П. Бевзенка, Б. Б. Близнюка, І. Д. Фаріон, П. П. Чучки, В. Д. Познанської, Ю. К. Редька, М. Л. Худаша, низка питань, пов'язаних зі структурно-семантичними особливостями антропонімікону населених пунктів Донеччини, мешканцями яких є етнічні українці, залишається відкритою.

Постановка завдання. Метою статті є вивчення шляхів походження прізвищ конкретного регіону з огляду на їх семантичну природу та особливості творення з використанням національних маркерів-суфіксів.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, становлення і стабілізація українських прізвищ – це довготривалий процес, який неоднаково відбувався на різних територіях України та неоднозначно охоплював різні соціальні верстви населення.

Постійний рух населення, зумовлений різними обставинами, спричинив заселення степів Приазов'я на межі XVIII – XIX століть переважно вихідцями з Чернігівської та Полтавської губерній, яскравим доказом чого є прізвища. Крім того, після закінчення російсько-турецької війни 1828–1829 рр. задунайські козаки Окремого запорізького війська, перетвореного у 1832 р. на Азовське козацьке військо, були переселені царським урядом на узбережжя Азовського моря. Так виникли тут Нікольська, Покровська, Стародубівська, Новоспасівська і Петровська станиці. Через 20 років після утворення Азовського козацтва у цих станицях проживало майже 9,5 тис. осіб.

Вивчення прізвищ конкретного регіону дає можливість ретельніше дослідити структурно-семантичну природу сучасного антропонімікону, виявити ментальні риси українства сьогодні. Специфіку розрядів ономастичної лексики, зокрема антропонімічної, у мові, як відомо, визначає своєрідність поєднання номінативної, ідентифікуючої, диференційної, тобто провідних, головних, а також соціальної, кумулятивної, естетичної, адресної, емоційної, стилістичної, тобто факультативних функцій. Поява людської спільноти спричиняє появу власних імен, які відіграють особливу роль і служать для індивідуального обов'язкового позначення кожного члена людського колективу. Така необхідність чіткого позначення, виділення величезної кількості індивідумів і порівняно незначна кількість імен приводять до появи особових найменувань, які включають усі форми й різновиди особових імен, відповідають рівню суспільного менталітету українського етносу на цьому етапі його розвитку. Сучасна офіційна система найменування представлена особовим ім'ям, по батькові і прізвищем, і саме останній компонент (прізвище – ім'я роду, яка є спадковим) відіграє головну роль, оскільки воно виокремлює особу-носія прізвища серед інших, підкреслює глибинний духовний зв'язок із родом. У більшості народів прізвище ідентифікує родову приналежність особи й передається від покоління до покоління. Українські прізвища вирізняються багатством лексико-семантичних і словотвірних типів. Величезна бібліографія з цієї проблематики свідчить про постійний та жвавий інтерес мовознавців до проблем, пов'язаних із походженням та правописом прізвищ. Чимало наукових розвідок присвячено естетичним, етнолінгвістичним, культурно-філософським, юридичним, соціолінгвістичним аспектам побутування українських прізвищ. Прізвище – це правова катего-

рія, елемент сімейного права, що об'єднує групу кровно споріднених осіб, аби в такий словесний спосіб за допомогою цього соціального знаку відізнати і протиставити один родинний осередок іншим аналогічним утворенням громади. Окрім того, прізвище містить національні ознаки (експліцитні та емпліцитні), властиві лише прізвищам одного народу чи споріднених етносів. З цього боку прізвища слід розглядати в діалектичному взаємозв'язку з іншими явищами, в конкретних історичних і соціальних умовах, що дасть змогу кваліфікувати їх не лише як одиниці мови, але й як соціальні знаки, історико-культурні орієнтири. Вивчення прізвищ конкретного регіону дає можливість ретельніше дослідити структурно-семантичну природу сучасного антропонімікону, виявити ментальні риси українства сьогодні.

На сучасному етапі розвитку антропонімічної науки стає зрозуміло, що українські прізвища не можна аналізувати без урахування їхнього системного зв'язку з прізвищевими назвами, які були прообразами всіх форм сучасних прізвищ і тим середовищем, у якому творилися зразки сучасних типів прізвищевої антропонімії. Прізвиська, назви по батькові (патроніми) на прізвищеві назви перетворювалися поступово. Ця еволюція полягала у переході особової назви, наприклад, прізвиська від батька (рідше матері) до сина у спадок. Часткова десемантизація антропоніма, що раніше виконував роль патроніма або індивідуального прізвиська, давала змогу, з одного боку, розширити функціональні можливості оніма, а з іншого боку, перейти цьому оніму до якісно нової антропонімічної категорії. Перевага патронімів пояснюється простою причиною: найавторитетнішим родичем був батько. Для цього генетичного різновиду додаткових найменувань існували спеціальні суфікси-маркери **-ов**, **-ин**, **-ович**, **-еня**, але передусім **-енк-о**, **-к-о**. Ці суфікси позначали «сина того, чиє ім'я становить твірну основу». Проте в сина, названого на **-енк-о** за додатковим ім'ям батька, могли бути інші сини, які також отримували певні додаткові найменування. Розвиваючись, двочленна українська антропонімічна система знайшла ще два способи передачі, за яких додаткове найменування безперервно передавалося від батька до сина, але не ставало прізвищем (у селах досі є приклади, коли представників того чи іншого роду односельці називають не за офіційним прізвищем, а за прізвищем, закріпленим ще з часів дідів-прадідів).

Патронімічні прізвища на **-енк-о** та **-к-о**, які є найпоширенішими засобами вираження родинної

приналежності в період активного творення прізвищевих назв та їх юридичної стабілізації, належать до найхарактерніших і найуживаніших. Вони поширені на всій території України, але найбільше їх у східній частині України, приблизно чверть населення є носіями прізвищ на **-енк-о**, **-к-о**, тому не випадково мешканці сіл Захарівка та Стародубівка Донецької області, а також хуторів Довбино, Сачки, села Берестове Запорізької області є носіями таких прізвищ, бо їхні предки, вихідці з Полтавської і Чернігівської областей, у минулому активно заселяли Приазовські степи, відбудовуючи хутори та села. Як показує проведений аналіз прізвищ, зібраних у вищеназваних селах, вони утворювалися переважно від батьківських особових імен та прізвищ апелятивного походження.

До першої найбільшої групи належать відіменні прізвища на **-енк-о**, більшість яких утворилась на базі християнських чоловічих імен, що засвідчує соціальний статус чоловіка в суспільстві і давню традицію українців давати іменування дитині за батьком. При цьому твірними основами для цього слугували різні форми чоловічих імен, тобто імен чоловічого прашура роду. Перше місце посідають прізвища, утворені від повної форми чоловічого імені: *Антоненко – Антон*, *Василенко – Василь*, *Герасименко – Герасим*, *Гордієнко – Гордій*, *Давиденко – Давид*, *Демиденко – Демид*, *Дем'яненко – Дем'ян*, *Денисенко – Денис*, *Єфременко – Єфрем*, *Захаренко – Захар*, *Клименко – Клим*, *Кузьменко – Кузьма*, *Левенко – Лев*, *Марченко – Марко*, *Матвієнко – Матвій*, *Михайленко – Михайло*, *Назаренко – Назар*, *Олексієнко – Олексій*, *Остапенко – Остап*, *Павленко – Павло*, *Симоненко – Симон*, *Тимошенко – Тимофій*, *Федоренко – Федір*, *Хоменко – Хома*, *Якименко – Яким*, *Яковенко – Яків*, *Яременко – Ярема*, *Ярмоленко – Ярмолай (Єрмолай)*. В основу прізвищ можуть бути покладені зменшено-пестливі імена: *Андрусенко*, *Андрющенко – Андрусь (Андрій)*, *Грищенко – Гришко (Григорій)*, *Гарашенко – Гарасько (Гарасим)*, *Данильченко – Данилко (Данило)*, *Демченко – Демко (Демид)*, *Іваночко*, *Івахненко – Іванко (Іван)*, *Кирильченко – Кирилко (Кирило)*, *Костенко – Кость (Костянтин)*, *Мищенко – Місько (Михайло)*, *Нікольченко – Ніколка (Микола)*, *Омельченко – Омелько (Омельян)*, *Онищенко – Онисько (Онисій)*, *Проценко – Проць (Прокіп)*, *Савченко – Савка (Сава)*, *Тимченко – Тимко (Тимофій)*, *Філенко – Філя (Филимон)*, *Харченко – Харко (Харитон)*, *Юрченко – Юрко (Юрій)*.

Помітною рисою українських прізвищ цього регіону є наявність серед них одиниць, які повністю

збігаються з власними особовими іменами: *Агошко (Агафон)*, *Гавриш (Гаврило)*, *Гринь (Григорій)*, *Дема (Дем'ян)*, *Іляш (Ілля)*, *Матвійко (Матвій)*, *Пашко (Павло)*, *Павлік (Павло)*, *Северин*, *Семенко*, а також антропонімічних похідних, у яких засобом вираження патронімічної спорідненості виступали інші суфікси, зокрема **-ук (-юк)**, **-ів**, **-чук**, **-иш**, **-ець**, **-ишин**, **-ович (-евич)**, **-ин(а)**, **-аш**, кожний з яких надавав прізвищам різного відтінку: *Гавриш (Гаврило)*, *Гринів (Григорій)*, *Лукашишин (Лукаш)*, *Карпець (Карпо)*, *Маркевич (Марко)*, *Матяш (Матвій)*, *Михайлюк (Михайло)*, *Петрюк*, *Петрина (Петро)*, *Савалюк (Савелій)*, *Семкович (Семко, Семен)*, *Сидорчук (Сидір)*, *Симонець (Симон)*. Перевагу патронімів пояснює те, що найавторитетнішою людиною у родині був батько. У контексті цього генетичного різновиду додаткових найменувань використовувалися різні суфікси-маркери, але найпродуктивнішим у цій групі українських прізвищевих назв є суфікс **-енк(о)**, що позначав «сина того, чиє ім'я становить твірну основу». У сина ж, названого на **-енк(о)**, могли бути також сини, які отримували вже у спадок відповідне додаткове найменування.

Прізвища, утворені від жіночих особових імен, представлені поодинокими прикладами, що має цілком обґрунтоване пояснення: від імені матері прізвища утворювалися тоді, коли жінка залишалася рано вдовою і змушена була ставати головою родини або коли батько мав менший авторитет у сім'ї, ніж мати. У нашому випадку представлені антропоніми, де твірною основою виступають такі хресні жіночі імена: *Аниченко – Аничка (Анна)*, *Гальченко – Галька (Галина)*, *Гашко – Гашка (Галина)*, *Доценко – Доця (Докія)*, *Катрич – Катря (Катерина)*, *Манько – Манька (Марія)*, *Настич – Настя (Анастасія)*, *Фесенко – Феся (Феодосія)*.

Наведені прізвища, утворені за допомогою українських словотвірних формантів, генетично не є українськими, автохтонними, слов'янськими, бо в їх основі лежать слова чужомовного походження, зокрема арамейські, давньоєврейські, давньогрецькі, латинські, тюркські, германські, романські, краще або гірше адаптовані до української фонетики та граматики: *Аниченко – Аничка – Анна* (д.євр.; Channa; від *chanan* – він був милостивий, виявляв ласку); *Герасименко – Герасим* (від. *Гарасим* – з гр. *gerastios* поважний, шановний); *Гордієнко – Гордій* (гр. *Gordias* – ім'я фрігійського царя, дане за географічною назвою *Gordion* – Гордій (столиця Фрігії)); *Давиденко – Давид* (д.євр.; *Dauvid* – коханий, улюблений); *Демиденко – Демид* (гр.; ім'я *Diomedes*; від *dios* – божествен-

ний і *medo* – піклуюся, опікую), *Денисенко* – *Денис* (гр.; особове ім'я *Dionysios*; від *Dionysos* – Діоніс; у грецькій міфології бог життєвих сил природи, вина і веселощів); *Доценко* – *Доця* – *Докія* (гр.; *eudokia* – благовоління); *Єфременко* – *Єфрем* (д.-євр.; *Ephraim* – назва одного з давньоізраїльських племен); *Іваночко* – *Іванко* – *Іван* (д.-євр.; *Yochanan* – Ягве (Бог) змилюсердився, буквально: Божа благодать; дар богів); *Кузьменко* – *Кузьма* (гр.; *kosmos* – світ, порядок); *Матвієнко* – *Матвій* – *Матяш* (д.-євр.; ім'я *Matithyah* – дар (Бога) Ягве (буквально: Божа людина)); *Нікольченко* – *Ніколка* – *Никола* (гр.; особове ім'я *Nikolaos*; від *nike* – перемога і *laos* – народ (буквально: переможець народів)); *Савченко* – *Савка* – *Сава* (арам.; можливо, від *sabha* – старий дід); *Фесенко* – *Феся* – жіноче до *Феодосій* (гр.; *theos* – Бог і *dosis* – дарунок, буквально: Божий дар); *Яковенко* – *Яків* (д.-євр.; ім'я *Ya'aqobn* – він іде слідом (по п'ятах); за біблійною легендою, Яків, близнюк, схопив свого первонародженого брата Ісаву за п'яту, щоб не відстати від нього).

Наступну групу відапелятивні прізвищ у цій місцевості складають антропоніми, які пройшли шлях трансонімізації, внаслідок якої практично будь-який іменник чи прикметник міг лягати в основу спочатку прізвиська, що мали експресивно-емоційне забарвлення, а згодом і прізвища. Хоча структура й семантична природа подібних відапелятивних утворень не завжди видається прозорою, із затемненою етимологією все ж таки їх можна розкласифікувати на основі їх однорідності.

Надзвичайне розмаїття українських прізвищ виявляється у групі найменувань, що вказують на професію, ремесло, вид заняття першого носія прізвища, тобто апелятиви до основ прізвищ могли входити по-різному: одні були реальною характерною ознакою особи за її заняттям, становищем, місцем проживання, інші – іменами чи прізвищами. З огляду на це ми поділили прізвища на групи. До першої увійшли антропоніми, утворені від назв осіб за родом занять, професією чи посадою; вони дають уявлення про те, чим займався голова родини у минулому. Характерно, що більшість апелятивів на позначення професій чи ремесла вже зникли чи вийшли з ужитку, але архаїчні лексеми у складі прізвищ дають чітке уявлення про те, чим займався голова родини: *Смоляр* (апелятив *смоляр*) – той, хто займається смолокурінням, *Кушнір* (апелятив *кушнір*) – фахівець, що вичиняє хутро за шкіри тварин та шиє хутряні вироби, *Музика* (апелятив *музика*) – той, хто грає на якомусь інструменті, *Бондар* (апелятив *бондар*) – майстер, що виготовляє діжки чи

бодні, *Дігтяр* (апелятив *дігтяр*) – фахівець з виготовлення або продажу дьогтю, *Коваль*, *Коваленко* (апелятив *коваль*) – майстер, що куванням обробляє метал, виготовляє металеві вироби, *Колесник* (апелятив *колесо*) – майстер з виготовлення коліс, бричок, *Ситник* (апелятив *сито*) – майстер, що виготовляє сито, *Ткач* (апелятив *ткач*) – майстер, що виготовляє тканини на ткацькому верстаті, *Різник* (апелятив *різник*) – той, хто забиває худобу, м'ясник, *Попадюк* (апелятив *піп*) – син попа, священнослужителя, *Телятник* (апелятив *телятник*) – доглядач за телятами, *Кравчук* (апелятив *кравчук*) – син кравця або його підмайстер, *Шевченко* (апелятив *шевченко*) – син шевця, майстра, що лагодить взуття, або вказують на соціальний статус: *Писарченко* (цивільна посада голови роду – *писаря*), або вказують на військове звання: *Сотник*.

Прізвища, утворені від назв осіб за родинними зв'язками, представлені у цій місцевості поодинокими антропонімами, в основі яких лежать як чоловічі (*Братішко*, *Близнюк*), так і жіночі апелятиви, представленими лише двома прикладами, що пояснюється тим, що найменування від жінки утворювалося лише тоді, коли жінка ставала рано вдовою, змушена була виконувати обов'язки голови родини, мала відповідний у родині авторитет (*Бабенко*), або коли її чоловіка забрали у москалі (*Московченко*, апелятив *московка*).

Відапелятивні прізвища цієї місцевості можуть відображати лексику, що вказує на зовнішні особливості людини, зокрема особливості окремих частин тіла: *Сухоносенко*, *Тараненко*, *Кривобок*, *Руденко*. Аналіз цієї групи прізвищ показує, що вони по-різному вказують на зовнішні особливості, ймовірно, голови родини. Щодо прізвища *Сухоносенко* названа частина тіла, яка привернула номінантів своєю фізіологічною особливістю («сухий ніс»), антропонім *Тараненко* походить від слова «таран», що означає «шрам від віспи» і засвідчує, що її перший носій, мабуть, мав певні ознаки наслідків цієї хвороби, у лексемі прізвища *Руденко* називається характерна ознака голови роду, а саме відповідний колір волосся (рудий), прізвище *Бородай* вказує на те, що голова роду носив бороду.

Утворені від природних апелятивів та антропонімічних прізвищ лексико-семантичні похідні є досить поширеними і становлять також значну групу найменувань, серед яких характерними є прізвища з колишнім демінутивним суфіксом **-к-**, який втратив своє первинне експресивне значення і перетворився на нейтральний продуктивний формант особових назв і вживається при дієслівних чи прикметникових основах. На особливість

чи прикмету голови родини, першого носія прізвиська, а згодом і прізвища вказувала основа лексеми: *Шелудько* (від апелятива «шолудивий» – без волосся на голові, з лисиною або з рідким волоссям), *Сушко* (від апелятива «сухий», вжитому в переносному значенні «худий», «худорлявий»), *Манірко* (від апелятива «манірний», тобто позбавлений простоти і природності, з вишуканими манерами), *Головко* (від апелятивів «голова», «головань» – той, хто мав велику голову), *Грошко* (ймовірно, від апелятива «горошок» – маленький), *Сірко* (від апелятива «сірий»), *Божко* (апелятив «божкати» – той, хто, бідкаючись або журячись, часто промовляє «Боже, Боже»), *Глушко* (від апелятива «глушко» – той, хто недочуває), *Засинко* (від апелятива «засинати» – той, хто на ходу спить). До цієї групи антропонімів входять інші віддієслівні та відіменні похідні: *Верескун* (від апелятива «верещати» – людина з особливим тембром голосу), *Шарий* (апелятивом є діалектизм «шарий» – сірий), *Бідник* (від апелятива «бідний» – син бідняка), *Потеряйло* (апелятив «втрачати» – той, хто постійно щось губить), *Покотило* (апелятив «покотитися», ймовірно, вказував на особливість манери пересування), *Пишний* (апелятив «пишний» – той, хто пишається, пихатий, бундючний), *Косенко* (від апелятива «косенко» – син особи, у якої були проблеми із зором), *Горбуля* (апелятив «горбатий» – той, хто мав викривлений хребет), *Довгань* (від апелятива «довгий» – високого зросту), *Приходько* (від апелятива «приходець» – той, хто приїхав звідки-небудь, прийшла, немісцева людина), *Зіпа* (від апелятива «зіпаня» – про людину, яка багато кричить), *Хайло* (від апелятива «хайло» – крикливий, горластий), *Рубан* (від апелятива «рубати» – про хоробру, відважну людину), *Худяк* (від апелятива «худий»), *Ручка* (від апелятива «ручка», ймовірно, про людину, що мала певні фізичні вади руки), *Шиян* (від апелятива «шия» – той, хто мав довгу або товсту шию), *Шепелюк* (від апелятива «шепелюк» – син чоловіка, що мав вади мовлення), *Щасний* (від апелятива «щастя» – той, якому щастило).

Серед місцевого антропонімікону чимала група представлена одиницями, утвореними від назв пов'язаних із тваринним світом. Такі прізвища відображають найрізноманітніші назви диких і свійських тварин та в мовній традиції є символом певних фізичних і моральних якостей їх носіїв: *Заєць* (від апелятива «заєць» – полохливий, маленький), *Вовк* (від апелятива «вовк» – жорстокий, жадібний), *Овод* (від апелятива «овід» – настирливий), *Баран* (від апелятива «баран» – впертий), *Зозуля* (від апе-

лятива «зозуля» – не прив'язаний до постійного місця мешкання), *Кулик* (від апелятива «кулик» – невеличкий, йшлося про людину з довгими ногами або довгим носом), *Курочка*, *Курусь* (від апелятива «курочка» – хазяйновитий), *Крися* (від російського апелятива «крися» – підлий, нещирий), *Лось* (від апелятива «лось» – великий, гладкий, здоровий), *Муха* (від апелятива «муха» – настирливий, маленький), *Орел* (від апелятива «орел» – благородний, прозорливий), *Півень* (від апелятива «півень» – гонористий, задеркуватий, запальний), *Цап* (від апелятива «цап» – бородатий або з неприємним, фальшивим голосом), *Пугач* (від апелятива «пугач» – хижий, потайний), *Бобро* (від апелятива «бобер» – великий, неповороткий), *Вахнюк* (від апелятива «вахня» – риба з роду тріскових – верткий, шустрий). Зустрічаються прізвища, що походять від назв волів, коней, володіння якими було настільки важливою обставиною селянського побуту, що характерне для тварин найменування за мастю чи іншою особливою ознакою односельці могли перенести на її господаря. У таких випадках могла якась домінуюча схожість людини з твариною за зовнішньою ознакою лягти в основу апелятива: *Білоконь* – гарний як білі коні, *Сивоконь* – володів кінями певної масті, *Біловол* – володів білої масті волами, *Убийкінь* – сильний, як кінь.

У прізвищевих назвах сіл Приазов'я відображена також українська топоніміка, яка вказувала на родовий маєток, власність, а у простих людей – звідки вони прийшли чи де народилися: *Долинський* – очевидно, від топоніма м. Долина Івано-Франківської області, *Дімбровський* (прізвище позначене діалектними фонетичними особливостями) – від назви населеного пункту Діброва, *Лисовський* – йдеться про вихідців з населеного пункту Лисовичі, *Прихненко* – від назви річки Прихна, що на Хмельниччині, *Пінчук* – від назви села Пінчуки Київської області, *Буймер* – від назви села Буймер у Сумській області, *Коломосць* – від назви міста Коломия, *Гуцуляк* – від апелятива «гуцуляк» – син гуцула, представника західноукраїнської етнічної групи, *Нагорний* – від апелятива «на горі», *Гаєнко* – від апелятива «гай», *Підтинний* – від апелятива «під тином». Слід назвати прізвища, основи яких вказують на те, що їхні перші носії були представниками інших народів, зокрема поляків: *Ляшенко*, *Лях*, волохів: *Волошин*, литовців: *Литвин*, *Литвих*, *Литвиненко*, євреїв: *Латошин*, урумів: *Харакоз*, *Балахтар*, тюрків: *Барабаш*, *Карабань*, *Келембет*, курдів: *Курдіян*, адигейців: *Лисюра*.

Остання невелика група представлена прізвищами, утвореними від рослин, плодів: *Гриб*,

Буряк, матеріальної культури, мотивовані неособовими апелтивами, які називають предмети побуту або знаряддя праці: *Барда* (тесак), *Коцюба* (від апелтивна «коцюба» – металевий прут; одяг, взуття: *Коцевич* (від апелтивна «коць» – ліжник, покривало); види їжі: *Бублик*.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження показали, що українські прізвища, носіями яких є сьогодні нащадки тих родів, які першими заселяли цю місцевість, у своєму складі мають різні суфікси, виявляють розгалужену лексико-семантичну структуру твірних основ, що засвідчує процес їх природного

й тривалого формування. Базою для утворення таких прізвищ були власні імена людей та апелтиви, а типовими засобами творення антропонімів виступали українські суфікси **-енк-о, -к-о, -ук, -чук, -юк, -ськ-ий, -ань, -л(о)**, які приєднувалися до основ різної будови, а саме непохідних, похідних, ускладнених афіксами, до основ складних слів, що засвідчує силу дериваційних процесів патронімічних прізвищ. Подальші розвідки у цьому напрямі, зокрема семантико-словотвірний та етимологічний аналіз антропонімікону Донеччини, сприятимуть виявленню тенденцій формування українських прізвищ загалом.

Список літератури:

1. Белей Ю. Б. Українські імена колись і тепер. Київ : Темпора, 2010. 22 с.
2. Демчук М. О. Слов'янські автохтонні особові власні імена в побуті українців XIV – XVIII ст. Київ : Наукова думка, 1988. 172 с.
3. Кравченко Л. О. Прізвища Лубенщини. Київ : Факт, 2004. 198 с.
4. Остап Р. І. Словотворча структура. *Міжетнічні зв'язки в українській антропонімії XVII ст.* Київ : Наукова думка, 1989. С. 20–26.
5. Познанська В. Д. Семантична та словотвірна структура прізвищ на -енк-о (на матеріалі антропонімії Донеччини). *Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки.* 2015. № 1–2. С. 193–196.
6. Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. Київ : Наукова думка, 1966. 216 с.
7. Садовнича В. В. Прізвищеві назви з формантом -енк-о в антропоніміконі Слобожанщини XVIII ст. *Актуальні питання антропоніміки.* Київ, 2005. С. 199–207.
8. Худаш М. Л. З історії української антропонімії. Київ : Наукова думка, 1977. 236 с.
9. Чучка П. П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів : Світ, 2005. 704 с.

Zhizhoma O. O. SEMANTIC AND WORD-FORMATION WAY OF SURNAMES (BASED ON ANTHROPOLOGY OF AZOV REGION VILLAGES)

The article analyzes the surnames in Ukrainian villages of Azov region. The main ways of specific villagers' surnames origin are considered, particular attention is given to the history of the villages establishment and to the peculiarities of region settling.

The study into this issue provides an opportunity for characterizing the personal names regarding semantic and word-formation basics. Grounded on this, a conclusion on the most typical Ukrainian surnames is made; these surnames cover both linguistic and historical information, help reproduce the times when the personal names shaping the final surnames were shaped.

The approaches to linguistic analysis of surnames were generalized, as well as surnames as a cultural phenomenon were considered. The specific attention is given to vocabulary basics of surnames; their lexical-semantic analysis is reviewed, the role of various parlance and appellative vocabulary in surname shaping is revealed. The structure and word-formation patterns of surnames are analyzed, identifying the efficiency of surnames-formation suffixes. Particularly, the first components which helped to shape local personal names are defined. The semantics of noun formation, featuring the first components in general names sphere specific for Ukrainian anthroponomy, and their gradual transition to patronymic are given.

It is emphasized on the process of surname shaping based on parlance and appellative vocabulary, in particular, the group of personal names based on their formation grounds is highlighted. The study carried out enables to identify three groups of the most useful personal names. The largest scope of the surnames is represented by the derived from proper names which specify the role of Christian church and old Slavonic autochthonous names, their structural types in surname shaping. Sub-appellative surnames hinted at occupation and their natives' social origin are popular as well. They either objectively stated or metaphorically implied a human appearance's distinguishing features.

The study emphasizes the need for the research into surnames' and personal names' etymology of the mentioned area to define the trends of Ukrainian personal names shaping in general.

Key words: personal names, surname, appellative vocabulary, personal name origin, word-formation affix, semantics.